

СИСТЕМА РОБОТИ НАД ДІАЛОГІЧНИМ МОВЛЕННЯМ У 5 КЛАСІ

Актуальність проблеми формування і розвитку діалогічного мовлення зумовлюється концептуальними засадами модернізації мовної освіти в Україні, виховання всебічно розвиненої особистості та підвищення теоретичного й методичного рівнів навчання рідної мови в загальноосвітніх школах.

Проблема діалогічного мовлення багатоаспектна, тому досліджується багатьма науками: філософією, психологією, психолінгвістикою, мовознавством, лінгводидактикою. Методиці розвитку усного мовлення присвячено роботи М. Вашуленка, Г.Іваницької, В.Мельничайка, М.Стельмаховича, О.Хорошковської, формуванню діалогічного мовлення дітей дошкільного віку початкових та середніх класів – Н.Бондаренко, Е.Палихати, Г.Чулкової.

Метою даної статті є розробка завдань і вправ для контрольного зрізу з проблеми формування й розвитку діалогічного мовлення п'ятикласників на узагальнено-систематизуючому етапі експериментального дослідження.

Роботу з формування діалогічного мовлення було розпочато з першого класу загальноосвітньої школи. У 5 класі вона продовжувалася і закінчилася узагальнено-систематизуючим етапом навчання, що на завершення передбачав проведення контрольного зрізу перевірки знань, умінь і навичок п'ятикласників з діалогічного мовлення. Учнім було запропоновано виконати такі завдання:

1. Прочитайте виразно діалог, дотримуючись орфоепічних норм. Визначте його вид. Обґрунтуйте свою відповідь, назвавши особливості даного діалогу й мовні засоби їх вираження (див. текст діалогу I).

2. Прочитайте виразно діалог. За яких обставин він може бути використаний? Визначте вид. Перекажіть діалог за ролями, дотримуючись логіки, структури тексту, а також лексичних і граматичних особливостей (див. текст діалогу II).

3. Уявіть, що ви збираєтеся на змагання (уже позмагалися, були свідками змагань). Поділіться враженнями зі своїм товаришем (подругою). Складіть діалог на тему “На стадіоні”, використовуючи слова та словосполучення: тренуватися, проводити змагання, першість, брати участь, виграти (у кого?), програти (кому?), зіграти внічию, посісти перше місце. Прочитайте складений діалог за особами, дотримуючись норм української мови, із застосуванням жестів і міміки.

4. Складіть діалог на одну з тем: “На пошті”, “У бібліотеці”, “Лікар і хворий”, “На прогулянці біля річки”. Визначте вид кожного. Розіграйте складені діалоги за ролями.

5. Прочитайте уривок вірша “Сміливе Кошенятко” Анатолія Костецького та його продовження, яке придумав учень 5 класу у формі діалогу. Відредагуйте складений п'ятикласником діалог, уживаючи слова ввічливості, і розіграйте його за особами. Визначте вид діалогу (див. текст III).

Пропонуємо аналіз і результати виконаних п'ятикласниками завдань.

Так, у першому завданні учням було запропоновано такий діалогічний текст:

I. – Добри вечір, люди добрі!

– Дай Боже здоров'ячка.

– Пустіть переночувати.

– Ой лисичко-сестричко, у нас хатка маленька, – ніде буде тобі лягати.

– Дарма, я під лавкою зігнуся, хвостиком обгорнуся та й переночую.

Хазяїн кажуть:

– Добре, ночуй!

– А де ж я свою курочку подіну?

– Пусти її під піч.

От вона так і зробила. А вночі нишком устала, курочку з'їла, пір'ячко загребла. Другого дня встала раненько, вмилася біленько, господареві на добридень дала... (Народна казка).

Аналіз поданого тексту ми запропонували учням здійснити за такою схемою: 1) визначення теми й основної думки діалогу; 2) сфера його використання; 3) мета спілкування співрозмовників; 4) вид діалогу; 5) засоби зв'язку речень у тексті; 6) роль використаних у діалозі лексичних і граматичних засобів (слів і речень).

Учні експериментальних класів краще справилися з поданим завданням (середній показник 10–12%), хоча на деякі особливості художнього діалогу вказували дуже стисло, інші взагалі не помічали, не всі діти відразу змогли проаналізувати діалог: учителям необхідно було провести пояснювальну роботу щодо виконання цього завдання. Результати показали, що не всі п'ятикласники ЕК оволоділи вміннями й навичками аналізувати діалоги, хоча залучалися до цієї роботи з початкових класів.

Друге завдання контрольного зрізу мало на меті перевірити, як п'ятикласники вміють переказувати художній діалог за ролями, дотримуючись логіки, структури тексту, а також лексичних і граматичних особливостей. Для переказу ми запропонували такий текст:

II. Постукав у двері Зимовий вітер та й питає, а чи тут дівчата-красуні живуть, що людей лікують, здоров'я дають.

- Тут, – відповіла Троянда.
- То впустить до хати.
- А хто ти будеш?
- Той, хто гори верне, страху наганяє, людей від сонця оберігає.
- А чи не завдаси ти нам шкоди?
- Ні!

Відчинила Троянда двері і влетів у хату Вітер-вітрисько.

- На що скаржишся? – спитала Мальва.
- На безсилля з Морозом боротися.
- А чи добре ти щось вчинив людям?
- Ні!
- То за що ж тобі співчувати?
- За те, що я хворий.
- Але ми лиш добрим людям помагаємо, – відповіли дівчата.

Тоді дмухнув вітер на сестер і перетворив їх на квіти. А люди навесні висадили їх у квітник: мальву коло вікна ближче, півонію – до води, ружу – до сонця. Так і ростуть сестри, своєю красою людей милують. У віночку ж це символ віри, надії, любові (Народна творчість).

Для переказу тексту школярам було запропоновано самостійно розподілити ролі.

Результати переказу діалогу по пам'яті на основі прочитаного тексту свідчать, що учням експериментальних класів при переказуванні художнього діалогу було легше визначати лексичні й граматичні особливості, будувати репліки та об'єднувати їх у діалогічні єдності. Їхні діалоги відрізнялися повнотою, точністю і послідовністю відтворюваних висловлювань, більшість увесь діалог переказали з дотриманням його виду. Зазначимо, що при розподіленні ролей учні експериментальних класів урахували всіх дійових осіб і автора на відміну від учнів контрольних класів, де ролями були наділені лише ті особи, що брали участь у розмові.

Наступні завдання мали на меті визначити рівні сформованості вмінь будувати різні види діалогів. Так, третє завдання передбачало перевірити вміння й навички учнів орієнтуватися в мовленнєвій ситуації та конструювати діалоги з використанням допоміжних засобів (жестів, міміки).

Подаємо зразки складених діалогів:

- Привіт, Сашко! Досі тренуєшся?

- Так, Василю, адже завтра проведитимуть змагання з карате. Я хочу виграти.
- Я теж братиму участь у змаганнях і прагнутииму посісти перше місце.
- Дивись, не програй!
- Дякую. І тобі бажаю успіху.
- Бувай.
- Побачимося.

- Віталику, привіт!
- Ми ж з тобою бачилися, Максиме!
- Ой, я забув. Як тобі “Веселі старты”?
- Це клас. Мені так сподобалися! Я так вболівав, що аж горло болить!
- А ти помітив, що нашу команду несправедливо оцінили?
- Так. Вони тренувалися вчора допізна і Руслан говорив, що обов’язково виграють у

5-Б.

- Шкода, краще б внічию зіграли.
- Нічого, головне, що брали участь, та й місце непогане.
- І справді, воно теж призове.
- Так, я згоден.
- Ну, все. До завтра.
- Бувай.

Аналіз діалогів показав, що учні експериментальних класів краще справилися з цим завданням, бо в молодших класах училися орієнтуватися у мовленнєвій ситуації і складати діалоги за опорою або зразком. При відтворенні діалогів за особами діти ЕК більш активно застосовували засоби виразності, репліки та діалогічні єдності відрізнялися емоційністю, змістовністю. Діти сміливо, впевнено й доречно використовували жести і міміку.

Четверте завдання передбачало перевірку вмінь школярів складати діалоги різних видів, дотримуючись етикетних норм. З цією метою ми запропонували такі теми: “*На пошті*”, “*У бібліотеці*”, “*Лікар і хворий*”, “*На прогулянці біля річки*”. Після складання діалогів діти повинні були визначити вид кожного і розіграти їх за ролями.

Пропонуємо зразки складених діалогів:

На пошті

- Добрий день!
- Здрастуй! Що тебе цікавить?
- Мені треба конверт.
- А куди ти будеш відсилати листа?
- По Україні.
- Він коштує 50 копійок.
- Добре. А листівка “З днем народження” є?
- Так, поглянь на вітрину і вибери собі.
- А журнал “Дитяча академія” вже надійшов?
- Так, сьогодні поштарка принесе його тобі додому.
- А ще мені потрібна газета з програмою на наступний тиждень.
- Ще що?
- Нічого, дякую. Візьміть, будь ласка, гроші. До побачення.
- До побачення.

У бібліотеці

- Добрий день!
- Добрий! Що ти хочеш почитати цього разу?
- Мене цікавить книга Г.Троєпольського “Білий Бім Чорне вухо”.
- Цікава книжка, зараз принесу.
- Дякую.
- Все? Більше нічого не будеш брати?

- Мені досить цієї книжки, але я б хотіла ще для брата взяти.
- А чим же він цікавиться?
- Йому аби щось про птахів або риб.
- Добре, давай підберем і йому.
- А енциклопедія про морських тварин у Вас є?
- Так, але її ще не повернули.
- Гаразд, я потім її візьму, коли цю поверну.
- Ти можеш її тут переглянути, не обов'язково брати додому.
- Добре, дякую. До побачення.
- На все добре.

Лікар і хворий

- Добрий день, лікарю.
- Добрий день. Слухаю.
- У мене цілий тиждень горло болить.
- Так, так. Відкрий рота і скажи: “А”.
- А-а-а...
- Добре. Все дуже серйозно, я випишу тобі ліки. Крім них, обов'язково слід полоскати горло якомога більше разів на добу та робити інгаляції з настоянкою евкалипту, а також мазати люголем. Візьми рецепт.
- Спасибі. А в якій аптеці можна придбати ці ліки?
- Та, що біля вхідних дверей у лікарню.
- Ага, зрозуміло. До побачення.
- Одужуй. До побачення.

На прогулянці біля річки

- Подивись, мамо, який сьогодні гарний день, яка красива, прозора річка!
- Так, дуже гарна, донечко. Поглянь скільки в ній незвичайних рибок, а жабенята які галасливі, все “ква-ква-ква”.
- Мамо, а в тій річці можна купатися?
- Можна, але там багато великого каміння. А ще далі ходять теплоходи.
- Давай підійдемо ближче.
- Ну як, тобі подобається гуляти біля річки?
- Так! Мені дуже подобається. Прийдемо ще сюди?
- Гаразд.

Учні експериментальних класів краще засвоїли особливості різних видів діалогів, оскільки ця робота активно здійснювалася у 1–4 класах, відтак їхні діалоги відрізнялися змістовністю, різноманітністю у використанні лексичних і граматичних особливостей, логічною послідовністю у викладенні думок. Діалоги учнів контрольних класів були набагато простіші.

П'ятим завданням контрольного зрізу навчального експерименту для дітей 5 класу передбачалося виявлення рівнів сформованості вмінь помічати недоліки в чужому мовленні та усувати їх шляхом редагування, добором потрібних мовних засобів. П'ятикласникам пропонувалося таке завдання:

Прочитайте уривок вірша “Сміливе Кошенятко” Анатолія Костецького та його продовження, яке придумав учень 5 класу у формі діалогу. Відредагуйте складений п'ятикласником діалог, уживаючи слова ввічливості, і розіграйте його за особами. Визначте вид діалогу.

В саду, в ожинових кущах,
 сміливе Кошенятко
 зустріло чемного Хруща
 на волохатих лапках.
 І чемний Хрущ йому сказав:

- Я радий вас вітати,
бо я давно на друга ждав.
- Я – Хрущ. А вас як звати?
- Учень продовжив так:*
- Я – Кошеня! Няв! Ну, й що?
- Дружити будем?
- Так.
- Тоді принеси м'ячик.
- Добре.
- Гайда гратися.

подаємо приклад відредагованого учнями діалогу:

- Дуже приємно, а я – Кошеня.
- Давай будемо дружити.
- Я дуже радий, давай.
- Тоді принеси, будь ласка, м'ячик.
- З радістю!
- Дякую. Гайда гратися!

Більшість учнів експериментальних класів правильно визначили вид діалогу, у контрольних класах, діти вказували, що подібний текст може зустрітися в художній літературі, оскільки розмова відбувається між Кошеням і Хрущем. Редагували діалог по-різному: деякі репліки зовсім замінили, інші пропустили взагалі. Учням подобалося розігрувати діалоги за особами, але краще це робили в експериментальних класах, оскільки володіли цими вміннями ще з молодшої школи.

Як бачимо, комунікативні вміння п'ятикласників складаються з комплексу вмінь і навичок аналізувати, переказувати, конструювати, редагувати, розігрувати за ролями діалоги різних видів.

Отже, розвиток діалогічного мовлення учнів 5 класу, що мав супровідний характер щодо основної програми з рідної мови, здійснювався на функціонально-стилістичній і комунікативно-діяльнісній основах. Результати дослідного навчання засвідчили, що учні експериментальних класів краще володіють комунікативними вміннями і навичками, ніж контрольних, оскільки формування діалогічного мовлення розпочалося з 1 класу і проводилося поетапно з урахуванням принципу наступності й перспективності.

УДК 371. 25

О.І. Мазур

ПИТАННЯ ДОБОРУ ПРОГРАМНОГО МАТЕРІАЛУ З РОСІЙСЬКОЇ МОВИ З МЕТОЮ ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЕВОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ УЧНІВ ЛІЦЕЮ

Російська мова як шкільний предмет в основній школі вивчається в трьох аспектах: теорія мови, орфографічні і пунктуаційні правила, розвиток мовної культури. Традиційно пріоритетним у школі вважається вивчення мовних правил (орфографія, пунктуація). Разом з тим останнім часом у методичній літературі намітився новий підхід до вивчення даного предмета. Розвиток навичок зв'язної мови, навчання видам мовленнєвої діяльності в багатьох методичних документах і програмах у даний час постулюється як основний напрямок. Але практика показує, що найчастіше ця теза в навчанні не є основною. Уроки розвитку мовлення до цього часу виконують роль додатка до основного курсу. Про це свідчить і розподіл годин у програмах російської мови для кожної шкільної паралелі.